

ВІДГУК

**офіційного опонента, доктора психологічних наук, професора
О.М. Кокуна на дисертацію Берташ Марії Ігорівни «Професійно-
психологічний відбір працівників Державної митної служби», подану до
захисту на здобуття наукового ступеня доктора філософії галузі знань
05 – Соціальні та поведінкові науки
зі спеціальності 053 – Психологія**

Актуальність дисертаційного дослідження, виконаного М. І. Берташ, не викликає сумнівів, оскільки воно присвячене комплексному теоретико-емпіричному аналізу психологічних детермінант професійно-психологічного відбору працівників Державної митної служби. У роботі здійснено ґрунтовне вивчення місця цих детермінант у загальній структурі психологічних характеристик суб'єктів митної діяльності, а також їх системної організації та змістового наповнення з метою підвищення ефективності практики професійно-психологічного відбору.

Висока актуальність тематики підтверджується не лише практичною значущістю отриманих результатів, але й їхньою науковою новизною. Дослідження є складовою частиною наукових проєктів кафедри психології Державного торговельно-економічного університету, а саме: «Професійне здоров'я і стрес працівників організацій» (державний реєстраційний номер 0122U001379) та «Організаційно-психологічні детермінанти суб'єктивного професійного благополуччя особистості» (державний реєстраційний номер 0123U103900), що засвідчує його відповідність сучасним напрямам наукових розвідок у сфері професійної психології.

Насамперед, слід відзначити, що дисертантка продемонструвала глибоке розуміння досліджуваної проблеми, що дозволило чітко сформулювати мету, завдання, об'єкт і предмет дисертаційної роботи. Логічна структура дисертації, що охоплює три розділи, сприяла системному та вичерпному висвітленню як теоретичних, так і практичних аспектів дослідження психологічних детермінант професійно-психологічного відбору працівників Державної митної служби.

Перший розділ роботи «Теоретико-методологічні основи вивчення психологічних детермінант у здійсненні професійно-психологічного відбору» присвячений комплексному аналізу наукових підходів до проблеми професійно-психологічного відбору. Дисертантка здійснила глибоке теоретико-методологічне осмислення питання, обґрунтувала систему психологічних детермінант професійного відбору та визначила їхню роль у діяльності працівників митної служби.

Серед основних здобутків дисертаційного дослідження у теоретичній частині слід відзначити доведення того, що професійно-психологічний відбір є ключовою складовою управління персоналом у державних та приватних організаціях, що забезпечує ефективність формування колективу. А також обґрунтування того, що специфіка професійно-психологічного відбору полягає у комплексній оцінці не лише професійних компетентностей, а й психологічних характеристик кандидатів, що дозволяє оптимізувати процес підбору персоналу відповідно до вимог професії.

Структурний підхід, використаний у дисертаційному дослідженні, забезпечив чітке та всебічне висвітлення проблематики, а також надання емпірично обґрунтованих рекомендацій щодо удосконалення системи професійно-психологічного відбору в митній службі.

Другий розділ дисертаційного дослідження «Формування дослідження психологічних детермінант професійно-психологічного відбору працівників Державної митної служби» присвячений розробці авторської концептуальної моделі психологічних детермінант професійно-психологічного відбору. На основі ґрунтовного аналізу наукових джерел дисертантка здійснила комплексне та аргументоване узагальнення, що дозволило: 1) обґрунтувати психологічні детермінанти, які визначають успішність професійної діяльності митних працівників; 2) розробити модель, що включає ключові компоненти митної діяльності та психологічний «субстрат», необхідний для їхньої ефективної реалізації; 3) виділити низку інструментальних та особистісно-змістовних детермінант, що визначають специфіку виконання професійних завдань.

Особливістю запропонованої концептуальної моделі є її багаторівнева структура, що дозволяє здійснювати комплексну оцінку фахівців митної служби. Розроблено комплекс діагностичних методик, спрямованих на оцінку психологічних чинників ефективності ключових компонентів їх діяльності: моніторингово-контрольного (орієнтаційно-пошукового), комунікативного (кооперативного) та організаційного (нормативно-стимулюючого).

У запропонованій професіограмі працівника митної служби виділено такі структурні частини як умови професійної діяльності, соціально-психологічні чинники діяльності, зміст професійної діяльності, психофізичні стани суб'єкта діяльності, а також психограма професії. Остання, у свою чергу, містить професійно значущі якості та критерії, протипоказання до виконання відповідної професійної діяльності.

Таким чином, запропонована концептуальна модель та комплекс психодіагностичних методик є науково обґрунтованими та практично значущими, адже вони дозволяють суттєво оптимізувати систему професійно-психологічного відбору фахівців митної служби.

Емпірична частина дисертаційного дослідження, викладена у третьому розділі, містить детальний опис процедури та результати експериментальної перевірки ефективності формування психологічних детермінант професійного відбору майбутніх працівників Державної митної служби.

Методологічна узгодженість теоретичної та емпіричної частин дослідження заслуговує на особливу увагу. Висновки, отримані в ході експерименту, чітко співвідносяться із концептуальними положеннями дисертації, що підтверджує цілісність наукового підходу. Дисертантка продемонструвала високий рівень компетентності у теоретичному аналізі багатовимірних концепцій, а також у їхній емпіричній операціоналізації.

Емпірично доведено, що в процесі професійної підготовки майбутніх митників формується комплекс психологічних детермінант, які визначають успішність їхньої майбутньої діяльності та ефективність оволодіння професією. Зокрема, встановлено, що результативність професійно-психологічного відбору значною мірою залежить від можливості комплексної оцінки сукупності

психологічних детермінант, які функціонують у різних структурних сферах особистості: когнітивній, емоційній, саморегуляційній, мотиваційно-ціннісній та диспозиційно-характерологічній.

Практична значущість дослідження підтверджується розробленими авторкою конкретними рекомендаціями щодо оптимізації процесу професійно-психологічного відбору у Державній митній службі. Запропоновані підходи сприятимуть підвищенню мотивації та залученості працівників, зниженню рівня плинності кадрів, а також підвищенню ефективності навчання та професійного розвитку фахівців митної служби.

У висновках дисертації узагальнено основні здобутки дисертантки, які логічно завершують проведене дослідження та мають як наукову значущість, так і практичну цінність.

Загалом, до *найбільш вагомих результатів* дисертації, які позначені необхідними ознаками **наукової новизни та обґрунтованості**, вважаємо, можна віднести розробку: концептуальної моделі здійснення професійного відбору працівників Державної митної служби, авторської професіограми та психограми працівника Державної митної служби, а також багаторівневого діагностичного комплексу для професійного відбору працівників Державної митної служби.

Наукові та науково-практичні здобутки, отримані в дисертаційному дослідженні, можуть бути *ефективно застосовані на практиці*. Зокрема, вони можуть сприяти оптимізації професійної підготовки майбутніх працівників Державної митної служби в закладах вищої та професійної освіти. Окрім того, ці результати можуть бути корисними для відділів персоналу та кадрових агентств у процесі відбору та професійного вдосконалення працівників.

Також напрацювання дисертації можуть бути використані фахівцями з профорієнтації та психодіагностики для більш ефективного визначення професійної придатності молоді. Це, у свою чергу, сприятиме підвищенню якості професійного відбору, оптимізації роботи відповідних фахівців та матиме позитивний вплив як у державній службі, так і в психологічній сфері.

Результати дисертаційного дослідження Марії Ігорівни Берташ апробовано на 13 масових наукових заходах різного рівня та повністю викладені

у 17 наукових працях. *Рівень наукових публікацій* здобувачки також можна оцінити як *високий*. Зокрема, серед них наявні 6 статей, опублікованих у фахових виданнях переліку МОН України, і 1 – у зарубіжному періодичному науковому виданні, включеному до бази Scopus.

Таким чином, виконаний на високому рівні теоретичний аналіз досліджуваної проблеми, застосування адекватних стосовно поставлених завдань методів дослідження та обробки даних, залучення репрезентативної вибірки, належний аналіз та узагальнення отриманих емпіричних результатів, свідчать про *гарний рівень оволодіння здобувачкою методології наукової діяльності* та *високий науковий рівень* дисертаційної роботи. Поставлені в роботі *наукові завдання є повністю виконаними*.

Водночас до дисертаційної роботи можна висловити певні *зауваження та побажання*:

1. Щодо обсягу другого розділу. Другий розділ, зокрема його підрозділ 2.1, є надмірно розгорнутим, тому доцільно було б його скоротити, залишивши лише найважливіші аспекти.

2. Щодо доцільності доповнення психодіагностичного інструментарію. Оскільки в дослідженні використовувалася методика діагностики мотивації до успіху Елерса, логічним було б доповнити її методикою діагностики мотивації до уникнення невдачі того ж автора для забезпечення більш комплексного аналізу мотиваційних аспектів.

3. Стосовно практичних рекомендацій. У частині роботи, присвяченій рекомендаціям наведено перелік методик для застосування, однак відсутні конкретні приклади практичних вправ. Було б доцільно доповнити цей розділ такими вправами, що сприятиме більш прикладному використанню результатів дослідження.

4. На наш погляд, доцільно було б більш стисло викласти обґрунтування актуальності теми, розставити чіткіші акценти у науковій новизні, теоретичній та практичній значущості дослідження, а також змістовно конкретизувати впровадження його результатів.

Однак, висловлені зауваження та побажання мають дискусійний характер. Вони не знижують нашу оцінку достовірності, наукової та прикладної цінності отриманих результатів.

Висновок:

Аналіз дисертаційної роботи «Професійно-психологічний відбір працівників Державної митної служби» дає підстави для висновку про те, що ця робота є самостійним, завершеним дослідженням, яке має наукову новизну, теоретичне і практичне значення для галузі психології професійної діяльності, вирішуючи актуальне науково-практичне завдання. Вважаємо, що дисертація заслуговує на позитивну оцінку, відповідає вимогам Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44, та наказу Міністерства освіти і науки України № 40 від 12.01.2017 р. «Про затвердження вимог до оформлення дисертації» (із змінами, внесеними згідно з Наказом МОН України № 759 від 31.05.2019 р.), а її авторка Берташ Марія Ігорівна заслуговує на присудження їй ступеня доктора філософії за спеціальністю 053 «Психологія» галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки».

Офіційний опонент:

Заступник директора з науково-інноваційної роботи
Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України,
дійсний член НАПН України,
доктор психологічних наук, професор

Олег КОКУН

« 4 » квітня 2025 року

